

mgr MARTA DERLICKA
mgr AGNIESZKA SZCZYGIELSKA
Centralny Instytut Ochrony Pracy
– Państwowy Instytut Badawczy
Kontakt: mader@ciop.pl

Rola konkursów plastycznych w kształtowaniu bezpiecznych zachowań dzieci ze szkół podstawowych

Fot. Jaimie Duplass/Bigstockphoto

Rozpoczynający pracę zawodową młodzi ludzie, z uwagi na brak wiedzy i doświadczenia zawodowego są narażeni bardziej niż inni pracownicy na wypadki przy pracy. Stąd konieczne jest zwrócenie uwagi na działania prewencyjne, które mają na celu zapobieganie takim zdarzeniom. Literatura z zakresu psychologii społecznej wskazuje, że źródłem nieprawidłowych zachowań młodych ludzi należy szukać w okresie dzieciństwa, kiedy uczą się rozumieć otaczający świat i ulegają wpływow najbliższego otoczenia. W artykule przedstawiono problematykę kształtowania bezpiecznych zachowań dzieci poprzez edukacyjne konkursy plastyczne.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo pracy, edukacja, konkursy plastyczne, modelowanie, społeczne uczenie się, struktury poznawcze

The role of art competitions in shaping safe behaviours in children in primary schools

Young people who begin their occupational journey are more exposed to accidents at work than other employees, mainly due to their lack of experience and knowledge. Therefore, prevention is necessary. Literature in social psychology clearly shows that young people's incorrect behaviours result from their childhood, when they learnt how to perceive the world surrounding them and when they were influenced by people around them. This article discusses the problem of shaping safe behaviours in children in primary schools through educational art competitions.

Keywords: occupational safety, education, poster competition, modeling, social learning, cognitive structures

Wstęp

„Śmierć na budowie. Ziemia zasypała młodego robotnika”; „Na terenie stoczni znaleziono rano ciało 25-letniego pracownika. Najprawdopodobniej spadł z rusztowania” – takie i podobne tytuły pojawiają się dość często na łamach gazet, czy portali internetowych. Według danych GUS w 2011 r. niemal co 4. ofiarą wszystkich wypadków przy pracy był młody pracownik, do 30. roku

życia [1]. Co gorsza, problem ten dotyczy nie tylko zeszłego roku, ale już od dawna jest wpisany w ocenę stanu bezpieczeństwa pracy w Polsce.

Jedną z przyczyn takiej sytuacji jest brak doświadczenia ludzi młodych, wchodzących w nieznaną sobie środowisko pracy, często niedysponujących podstawową wiedzą dotyczącą zasad bezpieczeństwa i higieny pracy. Brak wiedzy może z kolei być efektem niedoskonałych programów nauczania w szkole, przede wszystkim braku

przedmiotów specjalistycznych, traktujących o bezpieczeństwie. Istotne znaczenie może mieć ponadto brak wyrobionych w dzieciństwie bezpiecznych nawyków, które pomagają unikać niebezpiecznych sytuacji. W efekcie młody człowiek, znajdując się w nowym i nieznanym środowisku, nie potrafi rozpoznać zagrożeń lub je lekceważy, co może prowadzić do sytuacji niebezpiecznych i w konsekwencji – do wypadków. Dlatego proces kształtowania bezpiecznych zachowań należy rozpoczynać jak najwcześniej, gdy jest czas na wyrobienie prawidłowych wzorców i zachowań. W artykule zaproponowano wykorzystanie konkursów plastycznych jako atrakcyjnej formy edukacyjnej wspomagającej kształtowanie probezpiecznych postaw i bezpiecznych zachowań.

Spółeczne uczenie się bezpiecznych zachowań

W dzisiejszych czasach wielu pracodawców na całym świecie narzeka, że ich nowo zatrudnieni pracownicy nie mają pojęcia o etyce pracy i nie szanują swojego zajęcia. Co więcej, niewiele potrzeba, aby wytrącić takich pracowników z równowagi. W ich hierarchii wartości praca sytuuje się znacząco poniżej życia towarzyskiego, nie lubią, gdy się ich upomina i nie potrafią przyjmować krytyki. Często nieświadomie łamią zasady.

Ich rodzice, obecni 40-latkowie wychowani w latach 70. ciężko pracują, aby dzieciom niczego nie brakowało, ale bywa, że skupiają się na zaspokajaniu potrzeb materialnych, pomijając zasady etyki i inne wzorce postępowania, niezbędne w dorosłym życiu. Zamiast tego koncentrują się na umacnianiu w nich poczucia własnej wartości oraz zdolności radzenia sobie w hałaśliwym, zatłoczonym i przeciążonym natłokiem informacji świecie. Zapracowani rodzice nie zawsze zauważają lub wręcz nie mają świadomości, jak wiele czasu spędzają ich dzieci przed telewizorem i komputerem, czerpiąc z filmów (kreskówek) i gier komputerowych złe wzorce niebezpiecznych i ryzykownych zachowań. W efekcie, jak pokazują wyniki badań, współczesna młodzież stawia sobie za cel życie urozmaicone, pełne

przygód i ryzyka, niezależność poglądów i wygospodarowanie wolnego czasu na rozrywkę [2].

Takie podejście do życia bywa wynikiem wpływu najbliższego otoczenia. Zgodnie bowiem z opinią A. Bandury spośród licznych sygnałów wpływających w danym momencie na zachowanie, żadne nie są tak powszechne i skuteczne jak zachowania innych [3]. Modelowanie, czyli dostarczanie wzorów, jest jedną z głównych form społecznego oddziaływania na młodego człowieka, która prowadzi do wytworzenia standardów postępowania. Jest wiele dowodów na to, że człowiek, przede wszystkim w okresie dzieciństwa, wykazuje dużą skłonność do odtwarzania wzorów zachowania się obserwowanych w otoczeniu. Odtwarzanie owo polega m.in. na wybieraniu przedmiotów, czynności, czy sposobów postępowania, które były wybierane przez osobę, która jest naśladowana, a odrzucanie tych, które zostały przez nią odrzucone [4]. Badania nad tym zjawiskiem pokazały, że może ono zachodzić pod wpływem tzw. uczenia się obserwacyjnego, a więc bez konieczności wykonywania czynności odtwórczych.

W jednym z eksperymentów [5] stwierdzono, że dziecko, które miało możliwość obserwowania pewnych zasad nagradzania, zaczynało stosować takie same zasady dla samonagradzania i to w sytuacjach, w których nie znajduje się pod wpływem żadnej kontroli zewnętrznej [6]. Oznacza to, że obserwując zachowanie rodziców np. podczas prowadzenia samochodu, dziecko może przyswoić sobie stosunek (postawę) do zasad bezpieczeństwa ruchu drogowego – model zachowania się rodziców zostaje zarejestrowany w pamięci dziecka w formie schematu poznawczego¹. Młody człowiek rozpoczynając pracę zawodową zaczyna analizować i oceniać elementy środowiska pracy według takiego wzorca. Jeżeli wychował się w środowisku, w którym otwarcie wyrażano negatywny stosunek do przepisów prawa i świadomie je „omijano”, wówczas młoda osoba przyjmuje podobną postawę i w zgodzie z nią „filtruje” napływające do niego informacje – m.in. podczas pierwszych szkoleń z dziedziny bezpieczeństwa pracy.

Poznawcze uczenie się bezpiecznych zachowań

Inne spojrzenie na proces uczenia się proponują zwolennicy koncepcji poznawczej, zgodnie z którą człowiek jest układem poszukującym i przetwarzającym informacje o świecie i własnej osobie. Jego zachowanie zależy nie tylko od informacji napływających ze środowiska zewnętrznego, ale także z wewnętrznych struktur poznawczych (sposobu organizowania wiedzy o świecie) oraz wiedzy zdobytej w procesie uczenia się i myślenia. W ludzkiej pamięci najbardziej niezwykle jest to, że jest ona pełna sprzeczności, np. ma niemal nieograniczoną pojemność, ale względnie niewydajne procesy jej wydobywania. Stąd zdolność do łatwego przypominania wydarzeń z wczesnego

¹ Schemat poznawczy to struktura, za pomocą której człowiek organizuje swoją wiedzę o świecie według pewnych tematów; schematy silnie wpływają na to, co z danej informacji zauważamy, o czym myślimy i co później pamiętamy [7].

dzieciństwa często kontrastuje z niezdolnością do zapamiętania pełnego adresu firmy, do której się wybieramy na spotkanie.

Perspektywa poznawcza zakłada, że to, co człowiek czuje, myśli i jak się zachowuje zależy przede wszystkim od procesów przetwarzania docierających do niego informacji – od sposobu, w jaki rozumie bieżącą sytuację i napotykaną w niej ludzi. Sposób interpretacji zaś zależy od posiadanej już wiedzy i tego, jakie treści są w tym momencie aktywne. Podejście poznawcze wskazuje na przyczyny zachowania się w bieżącej sytuacji zakładając, że o ich treści decydują oczekiwania, schematy czy zdroworozsądkowe – choć nie zawsze słuszne – teorie, przez pryzmat których ludzie oceniają sytuację [8].

Stanowisko poznawcze zakłada także, że zasady i reguły, które człowiek nabywa w ciągu życia, są rezultatem tzw. uczenia się znaków [9], które pomagają rozumieć i odpowiednio reagować na ich wzmocnienia. Społeczeństwo nie tylko definiuje wzmocnienia, ale też ustala reguły dostępu do nich. Wartość nagradzającą może mieć np. nie tylko to, co prowadzi do satysfakcji, ale także to, co społeczne otoczenie człowieka uznało za nagrodę. W tym kontekście takie działania motywacyjne, jak np. konkursy plastyczne nie tylko utrwalają w młodym człowieku przeświadczenie, że zasady są i muszą być przestrzegane, ale również budują i utrwalają w ich świadomości pozytywny związek pomiędzy prezentowaniem bezpiecznych postaw i zachowań, a nagrodą.

Budowanie struktur poznawczych poprzez konkursy plastyczne

W okresie tworzenia się u młodego człowieka struktur poznawczych ogromne znaczenie mają działania edukacyjne. Mogą one przybierać dowolne formy, szczególnie takie, które przez swą odmienną do stosowanych na co dzień stają się atrakcyjne i pożądane. Należą do nich konkursy organizowane przez CIOP-PIB. Konkursy plastyczne dla uczniów szkół podstawowych uczą i ukierunkowują, jak zachowywać się bezpiecznie wobec konkretnych zagrożeń, jak funkcjonować w środowisku, by bezpieczni byli również inni, jakich zasad przestrzegać, by nie stwarzać sytuacji niebezpiecznych, jak wspomóc tworzenie kultury bezpieczeństwa w środowisku, w którym żyją.

Organizowanie konkursów plastycznych dla dzieci stanowi zawsze wyzwanie dla organizatorów. Dzieci, poprzez swe proste, niczym niezmaczone pojmowanie świata są dosyć specyficznym odbiorcą. Dlatego co roku wprowadzane są inne elementy, które różnicują te przedsięwzięcia tak, by były ciekawe z punktu widzenia uczestników. Każdy realizowany temat konkursu jest poprzedzony wprowadzeniem i omówieniem najważniejszych jego punktów, wskazaniem sposobów unikania zagrożeń i podpowiedzią, które zachowania są bezpieczne, a jakie stwarzają zagrożenia. Wizualizacja tych sytuacji przez dziecko i sam proces tworzenia rysunku utrwalają zdobytą wiedzę, rozwijając struktury poznawcze dziecka o kolejny wymiar, za pomocą którego będzie ono postrzegało otaczającą go rzeczywistość teraz i w przyszłości.

Ponad 30 zrealizowanych do tej pory przez Instytut konkursów można usystematyzować w trzech grupach.

Konkursy dotyczące zagrożeń

Konkursy o tematyce dotyczącej konkretnych zagrożeń, z którymi dziecko ma kontakt na co dzień, są stosunkowo łatwe, jeśli chodzi o zrozumienie tematu. Dzieci rozpoznają zagrożenia i potrafią je zinterpretować plastycznie. Jako przykład można przytoczyć m.in. konkursy dotyczące hałasu: „Stop hałasowi” oraz „Ciszej i bezpieczniej” (2005).

Ogólnopolską edycję konkursu pn. „Ciszej i bezpieczniej” poświęcono hałasowi, który „atakuję” człowieka wszędzie – w domu, w pracy, w szkole, na ulicy, nawet w czasie relaksu i wypoczynku. Codziennie miliony pracowników na świecie są narażone na hałas w miejscu pracy oraz związane z nim ryzyko dla zdrowia i życia. Szczególnie szkodliwy jest hałas o poziomach przekraczających 85 dB [10]. Długotrwała ekspozycja na taki hałas prowadzi do nieodwracalnych uszkodzeń słuchu. Hałas wpływa szkodliwie również na układ nerwowy człowieka oraz stan i funkcje wielu narządów wewnętrznych. Będąc źródłem stresu, przyczynia się do rozwoju różnego typu chorób psychosomatycznych (np. choroby nadciśnieniowej, choroby wrzodowej, nerwicy). Hałas jako czynnik uciążliwy utrudnia pracę oraz obniża jej jakość i wydajność. Powodując zmniejszenie koncentracji uwagi, zakłócając porozumiewanie się i odbiór dźwiękowych sygnałów ostrzegawczych, może być przyczyną wypadków, z ich przykrymi konsekwencjami dla ludzi, a także stratami materialnymi. Hałas może też zakłócać sen i wypoczynek.

Taka wiedza na temat hałasu połączona z wieloma przykładami sposobów radzenia sobie z tym problemem była przekazywana w trakcie przygotowań dzieci do konkursu. Ogólną atmosferę prac plastycznych, które napłynęły na konkurs przedstawiła we wstępie do katalogu pokonkursowego J. Turek [11]: „Obrazy hałasu huczą tytułem, grmią przestrogą dla wszystkich. Krzyczą więc do nas rozdarłe do bólu gardła sportretowanych rodzin Hałasińskich, radioodbiorniki, walkmany, przelatujące samoloty i ryczące silniki samochodów. Nastroszone, najeżone smutne zwierzaki i roślinki, umierające ptaki i zatykające uszy drzewa nie wytrzymują permanentnego jazgotu cywilizacji. W stan refleksji wprowadzają nas przejmujące motywy skutków hałasu, jak puchnące, czerwone, pękające uszy lub w uszach bębenki. Prawie wszyscy chcieliby pozbyć się hałasu środowiskowego bardzo często stosu-

Klaudia Waszkiewicz – „Świdrujący hałas”, Szkoła Podstawowa w Elku

ją ochronniki słuchu lub poprzez zamknięcie go np. w słoiku, by było cicho, spokojnie i kolorowo na świecie”.

Nadesłane na konkurs prace świadczą o przygotowaniu uczestników do podjętej w konkursie tematyki (zarówno do samego problemu, jak i sposobu radzenia sobie z nim). Można więc przypuszczać, że wpływ tego wydarzenia na kształtowanie postaw przebiegających i prozdrowotnych tych dzieci nie był bez znaczenia i że pozostawił ślad w budowanym w młodym człowieku schemacie poznawczym, poprzez który będzie z czasem odbierał napływające do niego informacje – również z zakresu bezpieczeństwa pracy.

Konkursy dotyczące kultury bezpieczeństwa

Inny rodzaj konkursów podejmuje tematykę traktującą bezpieczeństwo i ochronę zdrowia człowieka w szerszym wymiarze budowania kultury bezpieczeństwa w otaczającym dziecko świecie. Do takich tematów należały np. „Wypadki w szkole” (2003), „Uczmy się i bawmy bezpiecznie” (2004), „Ryzykowne zachowania w szkole i w domu” (2008), „Bezpieczne zachowania przy korzystaniu z urządzeń w domu i w szkole” (2010), „Gdy dzwonek na przerwie zadzwoni” (2012).

Konkursy te dotyczyły różnych zachowań i sytuacji niebezpiecznych. Analiza tych sytuacji przez dzieci, dyskusja podczas lekcji na tematy występujących w szkole i w domu zagrożeń stanowiły swego rodzaju ocenę ryzyka, która powinna być przeprowadzana na każdym stanowisku pracy. Dzieci, nie znając nawet takich procedur, intuicyjnie je realizowały. W konkursie na temat bezpiecznych zachowań przy korzystaniu z urządzeń w domu i w szkole, uczestnicy zauważali najczęściej niebezpieczeństwa związane z zagrożeniami prądem elektrycznym. Ilustrowane przez nie scenki mają charakter informacyjno-ostrzegawczo-instruktażowy. Jedną z nich przedstawia stojące na desce do prasowania włączone do gniazdka elektrycznego żelazko, którego zwisający sznur stanowi zagrożenie dla zbliżającego się malutkiego dziecka, podczas gdy rozmawiająca przez telefon kobieta stoi odwrócona tyłem do rozgrywanej się scenki. Zakreślone na czerwono zbliżające się do sznura dziecko otacza napis „Niebezpieczeństwo”. Inna praca przedstawiająca dzieci bawiące się w pobliżu deski do prasowania, na której stoi żelazko opatrzone jest napisem „Żelazkiem nie bawią się dzieci”. Jest też rysunek przedstawiający

kobietę przy desce do prasowania zatyłowany „Gwarancją bezpieczeństwa” z zamieszczonym obok tekstem: „sprawdzam, czy kabel nie jest uszkodzony, ustawiam odpowiednią temperaturę, nie wychodzę z pomieszczenia zanim nie wyłączę żelazka, wyłączam żelazko trzymając za wtyczkę”.

Nagradzanie dzieci za takie prace, a więc za formę artystyczną, za ich treść (przemyslenia i spostrzeżenia) ma głęboką wartość wychowawczą. Korzystają z niej nie tylko nagrodzeni i wyróżnieni laureaci, ale też pozostali uczestnicy konkursu, którzy włożyli swą pracę i wykonali proces myślowy utrwalający w nich analizy i przebiegające przemyslenia.

Konkursy dotyczące zagadnień społecznych

Trzecią grupę stanowią konkursy o tematyce ogólnospołecznej. Nie zawsze dotyczą one bezpośrednio dzieci, natomiast wymagają analizy ich najbliższego otoczenia oraz wyobraźni. Tak konstruowane konkursy uświadamiają i podnoszą wagę problematyki bezpieczeństwa i ochrony zdrowia człowieka. Konkurs pn. „Młodzi pracownicy – bezpieczny start” (2006 r.) stawiał przed dziećmi zadanie zilustrowania swojego wyobrażenia o pierwszej pracy. Edycja konkursu pn. „Aktywni 50+” (2012) dotyczyła aktywności ludzi starszych. Rysunki dzieci – wykonane różnymi technikami, bardzo kolorowe i przyjazne dla oka odbiorcy – świetnie wizualizowały aktywności babć i dziadków, jeżdżących na rowerze, łyżwach, wrotkach, ćwiczących z wnukami tai-chi, podróżujących i uprawiających swoje ogrody. Zaangażowanie dzieci w plastyczną interpretację różnorodnych zagadnień społecznych spełnia również w życiu dziecka rolę pośrednika w relacji dziecko – świat. Osobowość dziecka zaczyna się uzewnętrzniać za pośrednictwem tego, co i w jakiej formie dziecko tworzy [12].

Aleksandra Pręgoswska, kl. VI, Szkoła Podstawowa nr 341 w Warszawie

Podsumowanie

Konkursy plastyczne dla uczniów klas I-VI szkół podstawowych, uświadamiające zagrożenia w środowisku pracy ucznia i uczące bezpiecznych zachowań, wpisują się w działania prewencyjne mające na celu przeciwdziałanie w przyszłości wypadkom młodych pracowników. Ze statystyk europejskich wynika, że ryzyko wypadku przy pracy wśród młodych pracowników (18-24 lata) jest co najmniej o połowę wyższe,

niż w przypadku pracowników ze starszych grup wiekowych. W Polsce, jak już wspomniano, prawie 1/4 wszystkich ofiar wypadków przy pracy stanowią osoby do 30. roku życia. Powodem tego zjawiska jest między innymi niska świadomość zagrożeń związanych z pracą.

Aby zmienić tę sytuację należy jak najwcześniej – już na poziomie wczesnoszkolnym – przekazywać dzieciom podstawową wiedzę na temat bezpieczeństwa (art. 237.2 Kp.), uwrażliwiać na istniejące zagrożenia, podnosić poziom wiedzy i umiejętności bezpiecznych zachowań w różnych sytuacjach, a poprzez m.in. konkursy plastyczne, pełniące rolę uzupełniającą i utrwalającą tę wiedzę wpływać na kształtowanie w dzieciach umiejętności postrzegania i charakterystyki otaczającej je rzeczywistości. Perspektywa poznawcza zakłada, że to, jak człowiek zachowuje się zależy przede wszystkim od sposobu, w jaki rozumie bieżącą sytuację (wykorzystując posiadaną już wiedzę).

Ponieważ w wielu sytuacjach dziecko nie ma możliwości empirycznego poznania zagrożeń, cenne jest wykorzystanie form artystycznych, które *de facto* są pretekstem do poruszania tych zagadnień i stanowią dodatkowo atrakcyjną formę dialogu z nauczycielem. Taki sposób poznawania rzeczywistości zdecydowanie jest lepszy i bezpieczniejszy, niż doświadczanie wszystkiego metodą prób i błędów. Zwłaszcza, gdy taki błąd może być ostatnim.

PIŚMIENNICTWO

- [1] Wypadki przy pracy w 2011 r. <http://www.stat.gov.pl>, dostęp z dnia 26.11.2012
- [2] Zabielska J. M. *Praca jako wartość* [w:] Szymczak J. (red.) *Wartości – interesy – struktury społeczne. Uwarunkowania ludzkiej kreatywności i partycypacji w życiu publicznym*. Norbertinum, Lublin 2010
- [3] *Indywidualne i społeczne wyznaczniki wartościowania*, (red.) Reykowski J., N. Eisenberg N., Staub E. Narodowy Zakład im Ossolińskich, Wrocław 1990, s. 42-43
- [4] Bandura A., *Teoria społecznego uczenia się*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007,
- [5] A. Bandura *Principle of behavior modification*. Holt, New York 1969
- [6] Gelfand D. M., Harmann D. P. *Response consequences and attributions: Two contributors to prosocial behavior*. Academic Press, New York 1982
- [7] *Psychologia społeczna. Serce i umysł* (red.) Aronson E., Wilson T.D., Akert R.M. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 1997
- [8] Wojcieszke B. *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002
- [9] Mowrer O. H. *Learning theory and behavior*. Wiley, New York 1960
- [10] Augustyńska D., Radosz J. *Hałas w szkołach – wpływ hałasu szkolnego na uczniów i nauczycieli oraz jego profilaktyka*. „Bezpieczeństwo Pracy” 2009, 457, 10:8-10
- [11] Turek J. [w:] *Ogólnopolski konkurs plastyczny dla uczniów szkół podstawowych*. Radom, maj 2005
- [12] Popek S.L. *Psychologia twórczości plastycznej*. Oficyna Wydawnicza IMPULS, Kraków 2010

Publikacja przygotowana na podstawie wyników II etapu programu wieloletniego pn. „Poprawa bezpieczeństwa i warunków pracy”, finansowanego w latach 2011-2013 w zakresie zadań służb państwowych przez Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej. Koordynator programu: Centralny Instytut Ochrony Pracy – Państwowy Instytut Badawczy.

Zuzanna Balcerak, kl. III, Szkoła Podstawowa w Gizycach